

которые изучал студент в данном государстве или за границей. Современное европейское образование - это отражение всего богатства культуры, языков и систем, разного уровня развития техники, которые являются органическим элементом специфики различных стран и регионов Европы. В разных государствах существуют и различные системы образования, разные способы подбора студентов, различные пути и методы оценки профессиональной квалификации, а различия в научных степенях и званиях отражает и различия в программах обучения и в самих системах образования.

В заключение заметим, что общая психолого-педагогическая подготовка студентов технических университетов есть необходимое условие дальнейшей гуманитаризации высшего технического образования.

Литература

1. Национальная доктрина развития образования в XXI веке. – К., 2001. – С. 16 – 17.
2. Вища освіта України і Болонський процес // Навчальна програма. – Київ – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2004. - 18с.
3. Высшее техническое образование (педагогический, дидактический и социально-психологический аспекты). Козлакова Г.А., Маригодов В.К., Слободянюк А.А.: Монография. – Севастополь: Изд-во СевГТУ, 2001. – 268с.: ил.

Л.В.Кондрашова

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИС ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

В статье раскрывается сущность профессионального облика современного педагога, его основные характеристики и пути становления в условиях высшей педагогической школы.

The essence of a professional aspect of contemporary teacher, his main characteristics and ways of his making under conditions of higher pedagogical school are disclosed in this article.

Підвищення ролі людського фактора у відновленні соціального життя, потреба суспільства в якісній освіті

зумовлюють високі вимоги до педагогічних кадрів, їх особистісного потенціалу. Не випадково магістральним напрямком модернізації вищої педагогічної школи України визнана особистісно-орієнтована направленість усієї її системи роботи. В центрі навчального процесу, що забезпечує вирішення завдань педагогічної освіти, повинно бути становлення особистості студента, розвиток його творчого потенціалу і створення освітнього середовища, що стимулює професійні можливості і здібності студентів. Сьогодні необхідно перенести центр тяжіння з предметного підходу, що все ще превалує в практиці вищої школи і акцентує всі дидактичні засоби на засвоєнні навчальної інформації, на особистісно-орієнтований, при якому навчальний предмет, засвоювана студентами інформація, є засобом формування їх професійних рис.

Аналіз педагогічної практики в різних типах шкіл свідчить про те, що будь-який зміст навчальної роботи поєднано не тільки з технологією та її методикою, але і з можливостями особистості педагога і його здатністю використовувати особистісний потенціал самих учнів, активізувати їх позицію в навчальному процесі. Створення умов для розвитку і саморозвитку особистості кожного учня з урахуванням його індивідуальних потреб здебільшого визначається тим, наскільки неординарною є особистість педагога, наскільки він готовий не тільки до постійного професійно-морального удосконалення власної особистості, а й до залучення своїх вихованців у процес саморозвитку і самовдосконалення їхнього особистісного потенціалу. Така постановка питання докорінно змінює проблему підготовки сучасних педагогічних кадрів.

Аніскільки не занижуючи ролі науково-предметної підготовки майбутніх педагогів, потрібно чітко уявляти, як у ході її забезпечити умови для виявлення особистісного потенціалу студентів. Кожний, хто обрав учительську професію, повинен усвідомлювати, якими професійними властивостями і якостями повинен володіти сучасний педагог, від чого залежить успіх його адаптації до самостійної професійної діяльності, що є основою для нестандартного виконання ним професійних функцій.

Особистість педагога, характер його внутрішнього світу, структура і сутність виконуваних ним соціально-професійних ролей за всіх часів привертала увагу дослідників. В античні часи і в епоху Відродження вчені особливо виділяли роль вчителя в суспільстві і його здатність здійснювати виховання на гуманістичних принципах. Ф.Рабле, Т.Мор, Кампанелла та ін., засуджуючи формалізм, догматизм у вихованні, важливим засобом боротьби з цими явищами вважали підготовку вчителя, духовно і морально багатого, позбавленого у своїй душі людських пороків, що глибоко вірить у можливості і здібності дитини.

Я.А.Коменський, мріючи про школу гуманності, школу людяності, вважав, що немає нічого вище під сонцем, ніж посада вчителя. Йому він відводив величезну соціально-утворюючу і виховну функції в суспільстві. У роботах Ж.Ж.Руссо, І.Г.Песталоцці, А.Дистервега, К.Д.Ушинського, Л.М.Толстого значне місце посідає обґрунтування змісту підготовки вчителя-професіонала і способів його реалізації в педагогічній практиці.

На межі ХІХ-ХХ ст. М.А.Бердяєв, Є.М.Булгаков, С.Н.Трубецький, Т.А.Флоренський однією з актуальних вважали проблему людини, духовного багатства особистості, її внутрішнє самовдосконалення і самореалізацію, ідею самодостатності "Я". Так, Т.А.Флоренський вважав, що життєве завдання кожного – пізнати будову і форму свого роду, закон його зростання... пізнати своє місце в роді. Головними мотивами особистісного зростання вони вважали не вплив зовнішнього середовища на людину, а її прагнення розібратися в прихованих ресурсах власної особистості.

Подальші дослідження (О.О.Абдулліна, Л.П.Вовк, Н.В.Кузьміна, Л.С.Нечепоренко, А.С.Макаренко, О.Г.Мороз, О.В.Сластьонін, В.О.Сухомлинський, Р.І.Хмелюк та ін.) також піднімали проблему формування особистості, спроможної на "перебудову" професійного "Я".

І сьогодні актуальна проблема формування професійних рис сучасного вчителя, пошуку шляхів і засобів особистісного становлення майбутнього вчителя впродовж навчання у вищій школі. Педагогічний професіоналізм не можна звести тільки до

сукупності знань і вмінь, оволодіння методикою і технологією педагогічного процесу. Не менш важлива складова цього складного утворення - особистісні властивості майбутнього педагога. Особистісний потенціал поєднує в собі низку специфічних рис, що характеризують внутрішній світ фахівця і визначають структуру і сутність виконуваних ним професійних ролей. Набір особистісних якостей педагога визначає результативність його професійної діяльності і регулює його відносини з педагогічним соціумом.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити основні характеристики професійних рис сучасного педагога, мотиви професійного зростання студентів і основних напрямків його реалізації в умовах вищої педагогічної школи.

Результативність професійного становлення студентів визначається тим, наскільки першокурсники чітко усвідомлюють професійно-особистісний еталон сучасного педагога. Професійні риси, еталон особистості педагога – це сукупність суб'єктивних уявлень майбутнього вчителя про найбільш значимі якості, якими повинен володіти випускник вищої педагогічної школи, вступаючи на шлях самостійної професійної діяльності, і які забезпечують йому толерантність у системі виробничо-особистісних відносин. Наявність професійно значимих якостей забезпечує успішність педагогічної діяльності вчителя.

Студент, що обрав професію педагога, повинен чітко уявляти поєднання різних елементів, що складають підструктури й у цілому структуру особистості сучасного педагога зі способами і формами педагогічної діяльності, що посідають основне місце в змісті професіоналізму і наповнені ціннісним змістом. Зміст значеннєвого рівня повинен бути пріоритетним і впливати на освітнє середовище, у якому відбувається професійне становлення і визрівання майбутнього фахівця.

Серед професійно значимих якостей провідна роль належить свободі дій і відповідальності педагога. Свобода дій передбачає спроможність студента протистояти і переборювати всі форми зовнішнього впливу стосовно його професійного "Я". Його самостійність у професійних діях характеризується як

свобода від причинних залежностей, можливість постійно удосконалювати рівень власного професіоналізму, визначати шляхи, вибирати способи поповнення духовно-морального багажу і розвивати творчий потенціал власної особистості, бачити перспективи зростання професіоналізму і педагогічної майстерності. Здатність до оптимального використання свободи в професійній діяльності забезпечує майбутньому фахівцеві не тільки можливість відчувати, усвідомлювати свою позицію, але й активно впливати на зовнішні і внутрішні залежності в системі суб'єктно-об'єктно-суб'єктних відносин, використовувати ці відносини для досягнення накреслених цілей і спроектованого результату власної педагогічної діяльності.

Свобода дій здебільшого визначається активністю професійної позиції педагога. В основі професійної позиції лежить активність особистості. Активність студента є, по-перше, усвідомленою і цілеспрямованою; по-друге, опосередкованою цілісним ставленням до обраної професії і до процесу власного професійного зростання; по-третє, повністю керується ним. Студент, усвідомлюючи свободу як невід'ємну рису професійної позиції, повинен уміти управляти власною активністю, її направленістю, виявляти її в нових, нестандартних ситуаціях, бачити залежність між активністю професійної позиції і результатами професійної діяльності. Свобода й активність – важливі якості професійних рис сучасного педагога, без яскравої вираженості яких він не зможе стати конкурентоспроможним фахівцем. Саме ці якості педагога в ситуації перебудови і реформ, модернізації педагогічного процесу забезпечать йому затребуваність у педагогічній практиці. Він повинен бути вільним від власних догм і амбіцій, враховувати інтереси і можливості учнів, не піддаватися ідеологічним тискам з різних сторін, бути лідером у молодіжному середовищі.

Скутість у професійних діях визначається не тільки недостатністю професійних знань і вмінь, але й характером освітнього середовища, організацією педагогічного процесу і тією роллю, позицією, яку студент займає у вищій школі. Тут особливо важливий процес адаптації студента до навчального процесу і студентського життя. Якщо з перших днів студентові

не вдається усвідомити власної позиції, зовнішніх впливів соціуму, вибрати правильні шляхи професійного становлення, відчуті динаміку університетського життя, протистояти невдачам і долати їх, то й у самостійній педагогічній роботі процес залучення до неї буде тривалим і складним. Студент, що звик діяти за вказівкою викладачів, не зможе змінити своєї позиції й у самостійній професійній діяльності. Такий учитель, потрапляючи в складні педагогічні ситуації, не може протистояти труднощам, що виникають у практичній діяльності. Невротично реагуючи на нестабільність педагогічної обстановки, такий учитель відчуває психологічний дискомфорт. Активність його в таких ситуаціях різко падає. Звикаючи у вищій школі до дій за вказівкою, за сформованим стандартом, він не здатний змінити своєї позиції у школі. Причому, причини труднощів педагог-початківець шукає не в собі, професійно-особистісних якостях власної особистості, а в оточуючих його людях. Такий учитель не готовий активно і вільно діяти в професійних ситуаціях, змусити обставини працювати на себе. Він прагне зняти із себе відповідальність за свої дії і вчинки, прийняті рішення та їх наслідки.

Не менш важливо в процесі навчання у вищій школі формувати в майбутніх педагогів професійну відповідальність. Професійно-педагогічна відповідальність є усвідомлена здатність молодого фахівця слугувати джерелом змін в освітнім середовищі, сукупність професійних дій і вчинків в різних ситуаціях, педагогічних і особистісно значимих.

Відповідальність за власні дії і вчинки формується в ході педагогічного процесу. Важливо, щоб студент набув досвіду не тільки ставити мету, планувати роботу, вибирати способи її виконання, прогнозувати кінцевий результат, а й був готовим нести відповідальність за дії і прийняті рішення. Його поведінка повинна поєднувати в собі внутрішню активність, свободу вибору мети, способу дій, бажання постійно удосконалюватися в професійному плані. Становлення такої поведінки студента не протікає стихійно, мимовільно. Це досить складний, тривалий і педагогічно скерований процес. Необхідно у вищій школі забезпечити такі умови, що сприяли б закріпленню в майбутніх педагогів адекватної реакції на

зовнішні впливи, власної точки зору на педагогічну проблему, але підкріплену аргументами, виважений емоційний стан, що виступає регулятором його емоцій і реакцій у нестандартних ситуаціях.

Важливо організувати у вищій школі освітнє середовище таким чином, щоб кожен студент зміг опинитися в ситуації вирішення педагогічних проблем, виконання ролей, пошуку виходу з проблемної ситуації. При цьому особливо важлива свобода дій його в досягненні оптимального результату, сприйняття і відчуження ситуації успіху. Виконання ролей, завдань-ситуацій професійної спрямованості, імітація і гра – все це сприяє стимулюванню активності, відповідальності, відчуття успіху при досягненні студентом проєктованого результату навчальної діяльності. Пізнавши відчуття успіху в навчальній роботі, вирішенні пізнавальних завдань, майбутній педагог закладає основи професійного успіху в майбутній самостійній педагогічній роботі. До професійного успіху він буде відноситися відповідно до тих рольових вимог, що ставилися до нього в навчальному процесі. Якщо в навчальному закладі він проявляв відповідальність, дотримувався правил, що відповідають педагогічній етиці, активно діяв у відповідності зі своїми можливостями і здібностями, придбаними в процесі його професійного становлення, то й у шкільному колективі його позиція буде відповідати цим характеристикам.

Університетське навчання повинно бути організоване так, щоб студент не виступав тільки в ролі педагогічного об'єкта, простого виконавця волі викладача, а його навчальні функції не обмежувалися схемою: прочитав – відтворив прочитане. Важливо надати кожному студентові можливість виступати в ролі ініціатора навчальних проєктів, заражати аудиторію ідеєю, надихати колег на подолання пізнавальних труднощів, вселяти іншим свої погляди і переконання, не придушуючи при цьому ініціативу, енергію і думку інших. Необхідно майбутнього вчителя навчити поваги до альтернативних суджень, орієнтації не тільки на власні, але і на установки, оцінні судження інших учасників педагогічного процесу, допомагати йому, погоджувати свої дії, зіставляти свій

досвід з чужим, орієнтуючись при цьому на оптимальніше рішення.

У цьому плані доречний діалогічний підхід до організації навчальних занять. У ситуації діалогу майбутній вчитель опановує мистецтвом ведення дискусії, вирішення проблемних питань, постановки гіпотез і доказу істинності суджень. Він набуває досвіду узгодження своєї думки, дій, суджень або їх зміни, структурування і оновлення.

Створення в навчальному процесі умов реальних труднощів, пошуку виходу із змодельованих професійних ситуацій сприяє розвиткові в студентів здатності зберігати стабільність свого внутрішнього емоційного стану, цілковитого самоволодіння, прагнення боротися з труднощами, що виникають. Моделювання в навчальному процесі типових труднощів, що виникають у повсякденній учительській праці, дозволяє майбутнім педагогам проявляти зусилля, залишаючись у рамках педагогічного смислу, уникнути можливих невдач, із залученням волі домогтися успіху, результативного підсумку в самостійній педагогічній роботі. Усе це удосконалює професійні риси майбутнього педагога, збагачує його емоційно-вольову сферу, сприяє в майбутньому звільнитися від сірості власної особистості і буденності професійної праці.

Головним у поведінці студента повинно бути прагнення до подолання протиріч між реальними вчинками і суб'єктивною системою думок. У навчальних ситуаціях необхідно забезпечити умови, в яких кожен студент має можливість усунути когнітивний дисонанс між бажаннями, думками, професійними сподіваннями і реальними навчальними успіхами, вчинками і діями. Бажання, прагнення і потреби в професійному зростанні майбутніх педагогів повинні бути виправдані професійно-педагогічною необхідністю і здоровим глуздом.

Необхідно забезпечити здоровий морально-психологічний клімат, комфорт і ситуацію успіху для кожного студента. Тільки в такій обстановці можливі професійне зростання і формування професійних рис майбутнього педагога. У ситуації успіху, при досягненні спроектованих навчальних результатів, відчуваючи перспективи зростання, студент

зберігає об'єктивну самооцінку. Об'єктивна самооцінка професійних можливостей і досягнень є регулятором комфортної, повсякденної поведінки студента. Високий рівень внутрішнього контролю професійного росту, адекватне усвідомлення власних професійних рис, можливостей реалізації творчого потенціалу в педагогічній роботі дозволяє майбутньому вчителю здійснювати вільний вибір власних дій, способів нестандартного вирішення завдань, а не бути пасивним виконавцем чужих розпоряджень.

Освітнє середовище вищої школи повинно забезпечувати студентам такі умови, знаходячись у яких, вони могли б максимально реалізувати резерви власної особистості. При цьому важливо включати їх у ситуації, де б у них стимулювалося прагнення до постійного удосконалення професійних і особистісних якостей, потреба знаходитися в постійному пошуці, не задовольняючись досягнутими результатами. Кожна форма навчальних і позааудиторних занять у вищій школі повинна мати мету, особистісний зміст якої розкриває перспективу професійного зростання студентів. Розвиток і удосконалення особистісних якостей майбутнього професіонала – двосторонній процес: з одного боку, це отримання нової інформації про свої можливості і вимоги професії, а з іншого боку – корекція вже сформованих форм поведінки, професійної позиції і стилю діяльності.

Блок професійних якостей майбутніх педагогів містить у собі і комунікативну компетентність. Студенти повинні чітко уявляти зміст цього складного особистісного утворення, оцінити рівень власної комунікативної культури, але і планувати, здійснювати систематичну роботу з формування комунікативних умінь, що виступають показниками їхньої компетентності. Постійний тренінг комунікативних умінь повинен забезпечувати поступовий перехід від репродуктивного (уміння спілкуватися з однокурсниками і викладачами) до евристичного (уміння спілкуватися, бути толерантним у різних ситуаціях) і потім до креативного рівня (уміння удосконалювати форми спілкування в нестандартних ситуаціях і складних умовах). Як свідчить практика, такі тренінги не завжди мають місце в навчальному процесі. Частіше студенти набувають

досвіду спілкування не у навчальних аудиторіях, а в умовах реальної професійної діяльності, шляхом проб і помилок під час педагогічної практики. Хоча вони мають уявлення про сутність і значимість комунікативної компетентності, але не можуть об'єктивно проаналізувати й оцінити власний рівень її сформованості і готовність до комунікативної діяльності, що негативно впливає на розвиток якостей особистості, які характеризують це складне особистісне утворення. Використання в навчальному процесі активних форм і методів, ситуацій, побудованих на педагогічній взаємодії, співробітництві і співтворчості, значно стимулює процес формування комунікативної компетентності студентів.

Професіоналізм майбутнього педагога полягає не тільки в тому, що свої дії і вчинки він здійснює на підставі емоційно-почуттєвого сприйняття дійсності, але і постійної рефлексії, осмисленні міжособистісної взаємодії з оточуючими його людьми. У практиці вищої школи, на жаль, переважає педагогічний вплив у системі відносин "викладач-студенти", який заважає майбутньому педагогові опанувати технологією педагогічної взаємодії, співробітництва і співтворчості, розвивати особистісні якості, що необхідні для реалізації комунікативної діяльності. Опановуючи цю технологію, студенти вчаться розуміти інших і сприймати їх як людей, що мають право на власні думки, судження, вчинки.

Ідея саморозвитку і самореалізації повинна бути основною в підготовці сучасного педагога. А. Маслоу вважав прагнення людини до саморозвитку і самоствердження важливою умовою становлення його як професіонала. Він був переконаний, що більшість людей мають потребу у внутрішньому самовдосконаленні і прагнуть до нього. Але вони не завжди знають, як це робити і що удосконалювати. Завдання полягає в тому, щоб в умовах вищої школи допомогти студентові усвідомити власний особистісний потенціал, стимулювати його потребу в самоактуалізації. Потреба в саморозвитку, прагнення до самореалізації є важливими стимулами професійного зростання майбутнього педагога. Вони є показниками професійно-особистісної зрілості й, одночасно, умовою для її досягнення. Успішність студента в професійному

розвитку, досягненні активної професійної позиції і творчого стилю діяльності прямо пов'язані з його прагненням до саморозвитку.

Завдання навчального процесу, особистісно-орієнтованого, полягає в пошуці стимулів і забезпеченні психологічного комфорту з метою пробудження в студентів потреби до самоактуалізації. Потреба в саморозвитку і самовираженні особистісного потенціалу і професійного "Я" психологи відносять до потреби вищого рівня. Ці потреби, нерідко, слабкі і легко гальмуються або змінюються через страх, невпевненість студентів у своїх можливостях в умовах несприятливого освітнього середовища і переважання в технології навчання педагогічного впливу.

При організації навчальних занять у вищій школі важливо подбати про те, щоб кожен студент усвідомив перспективу власного професійного зростання, залежність між тим, як він піднімається в ієрархії своїх потреб і його свободою при виборі напрямку професійно-особистісного становлення. У динаміці його потреб і слідуванні обраному напрямкові, він не просто змінюється, а розвивається як особистість, як суб'єкт діяльності, як учитель-професіонал.

Професійне зростання і досягнення творчої зрілості особистості – тривалий, динамічний і суперечливий процес. Усвідомлення сутності професіоналізму, його основних характеристик, бачення і розуміння шляхів його становлення сприяє наданню особистісного змісту педагогічному процесові вищої школи.

Таким чином, формування професійних рис сучасного педагога, орієнтація на творчу індивідуальність особистості студента – головне в змісті навчального процесу вищої школи. Відчуваючи потенціал особистісного зростання, студент завжди буде почувати себе вільним у будь-якому освітньому середовищі, при виборі шляхів професійного становлення. В умовах творчого педагогічного процесу його особистість не просто буде змінюватися, пристосовуватися до зовнішніх умов і впливів, а буде удосконалюватися як суб'єкт педагогічної діяльності.

Професійні риси педагога-професіонала є важливою умовою результативності його діяльності. Засобами його удосконалення можуть бути тренінги, аналіз педагогічних ситуацій, диспути і діалоги, імітація і гра, під час яких майбутні фахівці опановують знаннями й уміннями об'єктивно оцінювати рівень власної освіченості, одержують стимул до її використання в практичній діяльності, активізують професійну позицію і розвивають свій творчий почерк. Тільки творче ставлення до педагогічної діяльності і вирішення професійних проблем забезпечує синхронізацію потреб і вимог, тобто того, ким ми є, з тим, ким ми повинні бути. Розвиток особистості майбутнього вчителя відбувається в результаті того, що кожен студент обирає свій шлях професійного становлення й особистісного зростання, що приводить до професійно-педагогічних цінностей як основи їх професіоналізму.

О.В.Малихін

ОСОБИСТІТЬ СТУДЕНТА ЯК СУБ'ЄКТ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статтє рассматривается личность студента как субъекта самостоятельной учебной деятельности в условиях высшего педагогического учебного заведения.

The article deals with a personality of the student as the subject of self-directed learning activities under conditions of a higher teacher training institution.

Сучасна педагогіка вищої школи все частіше звертається у своєму науковому пошуці до питань організації самостійної роботи студентів з окремих дисциплін і ефективної організації самостійної навчальної діяльності студентів взагалі. І це є природнім. Коли мова йде про значення самостійної навчальної діяльності, і класики, і наші сучасники роблять власне спільні й загальні висновки, а саме: ніякий зовнішній вплив, ніякі інструктування, наставляння, накази, переконання, покарання не можуть замінити і бути хоча б у будь-якому порівнянні за рівнем ефективності з самостійною діяльністю. "Розвиток і освіта ні одній людині не можуть бути надані. Будь-